

TAVSE VIDNER

Af Thomas Møller Larsen, *journalist*

Sager om seksuelle overgreb på børn trækker jævnlige overskrifter i medierne, men ingen ved, hvor stort problemet er. Området har også haft psykologiens bevågenhed i årevis og har været kontroversielt: For et par årtier siden var teorien om falske erindringer og påvirkelige børn populær, i dag er det næsten omvendt - erfaringen er, at det er så svært for børn at fortælle om overgreb, at de helst tier.

I Danmark findes der er pige, er blevet seksuelt misbrugt af sin far gennem mange år. Det begyndte, da hun var spædbarn.

– Der ligger ekstremt mange overgrebsbilleder og videoer. Det ved politiet, når de afhører hende, men pigen benægter alt. Og selv om man langsomt begynder at sige: 'Vi ved, der er sket noget med en dildo', så siger hun: 'Nej, jeg ved ikke, hvad en dildo er'.

Sådan lyder det fra vidnepsykolog Kristina Kepinska Jakobsen, der underviser i afhøringer på Politihøjskolen i Oslo og Norge, og forsker i afhøring af traumatiserede mennesker. Tidligere underviste hun det danske politi.

– Først da hun får at vide, at der er blevet optaget en film, tilpasser hun sin fortælling stykvis. Så siger hun: 'Ja, det skete én gang'. Så siger man: 'Vi har faktisk flere film'. Og så siger hun: 'Ja, det er rigtigt', tilføjer Kristina Kepinska Jakobsen.

Sagen illustrerer den erfaring, man møder hos mennesker, som arbejder med børn i sager om seksuelle overgreb: Misbrugte børn vil helst tie stille, og området er belagt med tavshed fra alle sider.

Samtidig har børnepornoen vist myndighederne, at virkeligheden ofte er meget værre, end børnene fortæller. Og i dag ved man, at der er tale om en massiv underrapportering. Men tidligere var psykologien præget af det modsatte: frygten for overrapportering.

For ikke så lang tid siden mente store dele af psykologien, at børnene havde det med at lyve, huske forkert og overdrive i sager om seksuelle overgreb. Thomas Vinterbergs film *Jagten* fra 2012 var et udtryk for denne frygt. En film, som Kristina Kepinska Jakobsen mener kom "20 år for sent", fordi den problemstilling, den kredser om, på mange måder er forældet.

Magasinet P har talt med førende eksperter om, hvorfor børnenes hukommelse først kom i miskredit hos psykologien, og hvorfor tilliden til børnene siden vendte tilbage.

DA PSYKOLOGIEN GIK I SORT

Seksuelle overgreb mod børn kom for alvor på mediernes dagsorden i 1980'erne, da en bølge af sager skyllede ind over USA. I Danmark skete det i 1990'erne. Og i nogle af sagerne var børnenes fortællinger så utrolige, at flere og flere psykologer så sig nødsaget til at undersøge, om der var noget galt med børns hukommelse.

En af sagerne handlede om børnehaven *Little Rascals Day Care Center* i USA i 1989. Børnene beskyldte ikke kun pædagogerne for almindelige overgreb. De fortalte også historier om børn, der blev ført ud i rummet af en luftballon, og om børn, der blev kastet overbord fra en båd, mens hajerne kredsede omkring dem.

Kristina Kepinska Jakobsen forklarer:

– Først dukkede alle de her misbrugssager op. Også sager, hvor børn fortalte nogle helt utrolige ting, meget ekstreme ting. Derefter var der psykologer, der sagde: 'Hov,

hov, børn er påvirkelige'. Og så kom der en bølge af vidnepsykologisk forskning som reaktion. Forskningen kredsede om misinformationsundersøgelser, hvor man forsøgte at påvirke børns hukommelse. Og man konkluderede, at det var meget nemt at gøre.

En af frontløberne var den amerikanske psykolog Elizabeth Loftus. Det lykkedes en af hendes studerende, Jim Coan, at få fem ud af 24 voksne deltagere til at tro på en falsk historie om, at de blev glemt i et supermarked som børn. Siden er det veldokumenteret, at man kan påvirke folks erindringer, hvis man virkelig vil – og at børn er mere påvirkelige end voksne. Det er også dokumenteret, at ledende spørgsmål kan forplumre børns vidneudsagn.

– Og når man kigger på, hvordan børn blev afhørt i 80'erne i USA, så forstår man det ikke – med den viden, vi har i dag. Der var ofte tale om belønning og straf. Hvis børnene ikke vil fortælle noget, sagde man: 'Jo, kom nu, fortæl noget mere – du får en cola, hvis du fortæller noget mere', fortæller Kristina Kepinska Jakobsen.

"ET UDSLAG AF DEN VOKSNES FANTASI"

I Danmark skete tingene i nogenlunde samme rækkefølge som i USA.

Herhjemme kom seksuelle overgreb for alvor på dagsordenen med Vadstrupgårdsagen i 1997, hvor en pædagogmedhjælper blev dømt for overgreb mod 20 børn. Derefter spredte sagerne og frygten for pædofili sig som en steppebrand. Og så kom psykologernes skepsis.

Katrine Zeuthen er lektor i psykologi på Københavns Universitet. Hun har forsket i seksuelle overgreb mod børn siden 2002, underviser politiet i afhøring af børn og har været med til at udvikle deres uddannelse.

Hun har fulgt med i, hvordan skepsissen over for børnene først blussede op og siden trådte i baggrunden.

– Det begyndte i slutningen af 1980'erne i USA med forskningen i det, man kalder 'false memory syndromet'. Og herhjemme begyndte det med Vadstrupgårdsagen, der affødte masser af diskussion blandt jurister og psykologer, husker hun.

– Der var tale om grundlæggende forskellige paradigmatisk tilgange til, hvordan man skal forstå forholdet mellem en hændelse og den måde, den kommer til udtryk på. Og det var en meget heftig debat. Både om voksnes 'recovered memories' og om, hvorvidt børn er i stand til at formidle sandhed, siger Katrine Zeuthen.

Som en psykolog, der blev citeret i pædagogernes fagblad *Børn & Unge* i 2005:

"Undersøgelser viser, at børn, hvis de bliver udspurgt på en bestemt måde og gentagne gange stilles de samme spørgsmål, kan udvikle det, vi kalder for falske erindringer. Det vil sige, at barnets forestilling om det, der er sket, bliver så livagtig og central i barnets hukommelse, at barnet virkelig oplever det som sandheden."

I DAG ER BILLEDET VENDT

Kuno Sørensen er psykolog i Red Barnet. Han fortæller, at mainstream-psykologien i 1980'erne ligefrem var præget af benægtelse af pædofiliens eksistens. Og han husker en nordisk konference i samme årti for fagpersoner med temaet vold og omsorgssvigt af børn.

– En af forskerne fortalte, at der er et tabubelagt område, vi som fagpersoner bliver nødt til at kigge på: At voksne begår seksuelle overgreb mod børn. Men det blev der rystet på hovedet af.

Men så eksploderede sagerne og børnepornoen så at sige i øjnene på myndighederne.

– I 1970'erne eller 1980'erne skulle man som krænker have udstyret, så man selv kunne fremkalde filmen, ellers var der nogen på laboratoriet, der kunne se det. Nu kan man med digitale kameraer bare gøre det. Og de nye optage- og distributionskanaler gør, at der kommer meget mere af det, forklarer Kuno Sørensen.

Og i de senere år er tilliden til børnene vendt tilbage. Kristina Kepinska Jakobsen fortæller om situationen i dag:

Det fokus på, hvor påvirkelige børn er, har toppet. Vores syn på børns erindringer er mere komplekst i dag. Det er ikke sådan, at man er gået tilbage til at være ukritiske. Man er bare blevet mere nuanceret.

I retssystemet har man også fået mere tillid til børnene. Og det hænger blandt andet sammen med, at systemet er blevet bedre til at undgå de faldgruber, misinformationsforskerne pegede på, fortæller *Magasinet P's* kilder.

Gyrithe Ulrich er vicestatsadvokat hos Statsadvokaten i København og har arbejdet med sager om seksuelle overgreb i 27 år. I dag fører hun tilsyn med politiets anklagemyndighed.

– Der er sket en væsentlig professionalisering af afhøringerne. Og vi er blevet meget bedre til at sikre barnets forklaring. Tidligere blev børnene først afhørt på et meget sent tidspunkt. Nu har vi fået fastsat retningslinjer for, at de skal afhøres med det samme, så de ikke når at blive farvet af at tale med andre. Man har stor tillid til børnenes udsagn i dag. Og vi ser domfældelser, der kun er baseret på børns forklaring, siger hun.

Har retssystemet tidligere haft en udpræget mistillid til børnene?

– Det er en overdrivelse at sige, at der har været en generel mistillid. Men man har været i tvivl om, hvordan man skal forholde sig til det. Det har været debatteret i mange år, og der blev skrevet rigtig mange artikler om det – i blandt andet *Ugeskrift for Retsvæsen*, fortæller Gyrithe Ulrich.

Forsvarsadvokater beskylder dog fortsat børnene for falske erindringer.

– Påstanden kommer næsten altid fra forsvarsadvokaten. Det er altid oppe til diskussion: Er det her noget, barnet har opfundet? siger Gyrithe Ulrich.

JAGTEN PÅ DEN 'RENE' ERINDRING

Virkelighedens forhørslokaler er dog sjældent plaget af løgn og falske erindringer, fortæller *P's* kilder.

I dag forsøger man at få erindringerne ud af barnet i så 'ren' en form som muligt. Afhøringen foregår i ét af de fem regionale *børnehuse* foran et kamera og under fuld bevågenhed fra en håndfuld personer, der følger med på en skærm i lokalet ved siden af: Det drejer sig om anklager, forsvarer, barnets beskikkede advokat, en repræsentant fra kommunen og en medarbejder hos børnehuset.

– De er meget, meget optaget af, om ordene bliver lagt i munden på barnet, forklarer Dorthe Mønsted, der er funktionsleder på Børnehus Midt.

Børnehusenes psykologer må ikke tale med barnet, inden afhøringen er overstået – fordi man frygter, at de kan påvirke barnet. Og hvis en af forældrene er under mistanke, laver politiet ofte en 'knibtangsmanøvre', så den eventuelle krænker heller ikke har mulighed for at påvirke barnet, forklarer Dorthe Mønsted:

– Man tager ud på en skole og henter barnet, uden forældrene ved det. Og mens politiet står på skolen, ringer de til forældrene og spørger: 'Må vi afhøre barnet?' Så siger de fleste ja. Hvis de siger nej, skal politiet have fat i en dommer, som så skal vurdere, om de må alligevel.

Hvis det er praktisk muligt, sker afhøringen inden for en uge, efter politiet har modtaget en anmeldelse, oplyser Dorthe Mønsted. Nogle gange kan der dog gå flere måneder. Men ikke desto mindre er *P's* kilder enige om, at det nuværende system i betydelig grad sænker risikoen for misinformation.

– Og hvis barnet er blevet manipuleret af en voksen, bliver det meget tydeligt, når barnet begynder at fortælle. Man kan se med det samme, at de kopierer voksnes udsagn, siger Dorthe Mønsted.

– I dé tilfælde vil politimanden sige: 'Det er rigtig godt, det, du siger, men lad os lige tage den fra starten'. Og nogle gange lykkes det at få forklaringen. Og i det øjeblik, barnet begynder at fortælle med egne ord, kan du tydeligt høre, at der er nogle detaljer, nogle stemninger, som indikerer, at det her er selvoplevet, fortæller hun.

GENNEMSYRET AF TAVSHED

Frygten for løgn og overdrivelse er altså trådt i baggrunden. I dag er *P's* kilder mere bekymrede for den massive tavshed, der gennemsyrrer området: Overgrebene foregår typisk i lukkede rum. Der er typisk ingen beviser og vidner. Gerningsmanden vil typisk benægte alt. Og som Kristina Kepinska Jakobsen siger:

– Barnet kan være blevet truet af den, der har begået overgrebene, med, at 'din mor dør, og din far kommer i fængsel, hvis du siger noget'. Det kan også være, at den, der har forgrebet sig, har *groomet* barnet i lang tid og givet det oplevelsen af, at det er barnet selv, der gerne vil.

Det gør det ikke mindre kompliceret, at tavsheden også 'sætter sig i kroppen'. Katrine Zeuthen forklarer:

– Seksuelle overgreb udtrykker sig først og fremmest som et *fravær af udtryk*. Og børnenes symptomer kan være meget diffuse. Der er ingen entydig overensstemmelse mellem oplevelsen og den måde, den udtrykker sig på. Og det, tror jeg, skyldes, at barnet ikke har forstået oplevelsen psykisk.

Om den benægtende pige, som vi indledte denne artikel med, forklarer Kristina Kepinska Jakobsens:

– Hun virkede ikke påvirket på nogen måde. Hun virkede ekstremt kontrolleret. Og mens hun fortalte, fældede hun ikke en tåre.

Og netop denne udtryksløshed er en af årsagerne til, at misbrugte børn måske altid vil have et 'indbygget' troværdighedsproblem.

– Hvis børn sidder og græder, og hvis de sidder på den rigtige måde, så tror man mere på det, end hvis de virker upåvirkede, siger Kristina Kepinska Jakobsen.

Det gør ikke tingene mere overskuelige, at børn ofte bruger fantasien til at fortælle om hændelserne.

– Jo længere tid, der går, desto mere metaforiske bliver fortællingerne. En tissemand kan for eksempel blive til et sværd med ild i, forklarer Katrine Zeuthen:

– Jo værre overgreb, børn har været udsat for, desto flere fantasifulde elementer vil der være i deres vidneudsagn. Og jo mere fantasi, der optræder i et vidneudsagn, desto mere vil det optræde som det modsatte af sandheden, siger hun.

Spørgsmålet er således, hvad børnenes fortællinger i sagen om *Little Rascals Day Care Center* egentlig betød.

INGEN ANER, HVOR UDBREDTE OVERGREBENE ER

Med et område der er så tavshedsbelagt, må man stille spørgsmålet: Hvor stort er mørketallet?

Helene Jansen er psykolog på Sexologisk Klinik, Psykiatrisk Center København. Hun har beskæftiget sig med sager om seksuelle overgreb siden 2001 og ageret forskningskoordinator på Rigshospitalets Center for Seksuelle Overgreb. Hun forklarer:

– Vi vil så gerne vide, hvor mange der udsættes for seksuelle overgreb. Men det er svært konkret at undersøge forekomsten. Nogle børn, der bliver udsat for overgreb, ved ikke, at der er tale om overgreb. De tror måske, at det, de oplever, er en form for kærlighed og omsorg. Andre føler sig truet, fordi det kan give konsekvenser. Så vi kan aldrig vide præcist, hvor mange der er udsat.

– Men det, vi kan gøre, er at forstå psykologien bag, hvorfor det er så svært at finde ud af. Det handler om at forstå, hvorfor det er så svært for børn at fortælle om overgreb. Og det, vi ved fra voksne, der har været udsat for overgreb i barndommen, er, at der skal de være de helt rette omstændigheder til stede, før man kan afsløre et seksuelt overgreb, fortæller Helene Jansen.

Sidste år foretog Det Nationale Forskningscenter for Velfærd en undersøgelse blandt danske 8. klasseelever. Flere af spørgsmålene handlede om seksuelle overgreb. Og 1,1 procent af pigerne svarede, at voksne eller familiemedlemmer havde gennemført et samleje med dem på et eller andet tidspunkt i livet.

Er der tale om en overrapportering eller en underrapportering? Det ved man ikke. Men det er påfaldende, at 0,0 procent af drengene i årgangen svarede ja på samme spørgsmål.

Og spørgsmålet er, om det nuværende, danske afhørings-system er med til at dække over mørketallet.

– Når vi ved, at der er så stor en underrapportering, er det så i orden, at vi kun har givet barnet én mulighed for at fortælle om noget, det har holdt gemt i årevis? spørger Kristina Kepinska Jakobsen. ●

Der var tale om grundlæggende forskellige paradigmatiskke tilgange til, hvordan man skal forstå forholdet mellem en hændelse og den måde, den kommer til udtryk på. Og det var en meget heftig debat. Både om voksnes *'recovered memories'* og om, hvorvidt børn er i stand til at formidle sandhed

- Katrine Zeuthen, lektor i psykologi på Københavns
Universitet og forsker i seksuelle overgreb mod børn